

Тетяна Ляшенко

ПРОФЕСІЙНІ СПІЛКИ УКРАЇНИ ЯК ПОЛІТИЧНИЙ ІНСТИТУТ

Досліджується стан сучасного профспілкового руху в Україні на прикладі двох найбільших профспілкових організацій країни. Проаналізовано причини низької довіри до цього інституту, такі як: надмірна заполітизованість, корупція та тіньова економіка. Розглядається загальний стан профспілкових організацій у країнах Заходу та на пострадянському просторі.

***Ключові слова:** профспілки, Федерація профспілок України, Конфедерація вільних профспілок України, наймані працівники, політичні партії, корупція, масові протести, тіньова економіка.*

***Tetiana Liaschenko. Ukraine trade unions as a political institution.** A modern trade union movement in Ukraine is studied on the examples of the two largest trade union organizations of the country. The reasons of low confidence in trade unions, such as an excessive politicization, corruption and the shadow economy, are analysed. A general situation of trade unions in Western countries and in the post-Soviet area is considered.*

***Key words:** trade unions, Federation of Trade Unions of Ukraine, Confederation of Free Trade Unions of Ukraine, employees, political parties, corruption, mass protests, shadow economy.*

Метою цієї статті є визначення особливостей профспілок як складової політичної системи українського суспільства, ролі професійних організацій у сфері представництва інтересів найманих працівників.

Для досягнення мети визначено такі завдання:

- встановити основні функції профспілок у політичній системі сучасного суспільства;
- проаналізувати вплив політичних партій України та державних структур на діяльність профспілок;
- визначити комунікаційні засоби впливу профспілок на масову політичну свідомість електорату.

Серед сучасних вітчизняних робіт, що розглядають теоретико-методологічні та практичні аспекти функціонування профспілок політичного інституту, виділяються дослідження В. Цвиха, М. Обушного, А. Сіленко, Г. Щедрової, О. Тупиці та ін.

Сучасний профспілковий рух в Україні було започатковано у жовтні 1990 р., коли на I з'їзді профспілок було утворено Федерацію профспілок України, яка стала правонаступницею Української республіканської ради профспілок. Декларацію про заснування Федерації підписали 25 республіканських галузевих профспілок та 24 регіональних профоб'єднань.

Федерація профспілок України (ФПУ), яка наразі домінує на просторі організованої робочої сили, спираючись на свій радянський досвід, підтримує тісні зв'язки з роботодавцями. Це створює серйозні труднощі для організації та діяльності незалежних профспілок. Наприклад, у 2009 р. ФПУ намагалася провести закон, хоча і безуспішно, який би серйозно обмежив повноваження Конфедерації вільних профспілок України – найбільшої незалежної організації працівників, що представляють сферу медицини, освіти, видобування корисних копалин, транспорту тощо.

КВПУ була створена 23 грудня 1998 р. З листопада 2003 р. – член Міжнародної конфедерації профспілок. 26 квітня 2012 р. Національна служба посередництва і примирення своїм рішенням №015/12-00-П визнала Конфедерацію вільних профспілок України репрезентативною. Проте, незважаючи на найбільшу динаміку зростання кількості членів, ця організація все ще є відносно невеликою.

Профспілки як політичний інститут сучасного суспільства уособлюють в собі риси основних політичних інститутів: партій,

громадських організацій і груп інтересів. «Модель політичного статусу профспілок ґрунтується на впливі двох груп чинників: це загальний стан політичної системи українського суспільства, який все ще має перехідний характер, а також сукупність вимог до політичного статусу профспілок у демократичному суспільстві. Стан внутрішньополітичної системи зумовлює нестійкість основних параметрів моделі оптимального політичного статусу, плинність та динамізм відносин між основними політичними акторами» [1, с.262].

Тобто, профспілки розуміються як громадська організація, покликана захищати права та інтереси найманих працівників, використовуючи всі форми та методи діяльності, включаючи і політичну функцію.

У більшості країн Західної Європи профспілки підтримують контакти з соціал-демократичними та соціалістичними партіями, і внаслідок перемоги останніх на виборах вдається закріпити в законодавстві багато важливих соціальних надбань. Тож, лобювання інтересів своїх членів в органах державної влади є звичайною світовою практикою. Проте зв'язок профспілок з великим бізнесом завжди розцінюється як прояв корупції.

На сьогодні в Україні політичні уподобання стають на заваді реалізації природних функцій профспілок. Політична заангажованість викликає сумніви щодо того, чиї саме інтереси обстоюють профспілки – найманих працівників чи представників великого бізнесу.

Найчисленніша профспілкова організація України, Федерація профспілок України (ФПУ), є прямим нащадком радянської монополістичної профспілки. Очільниками ФПУ фактично завжди були або члени Партії регіонів, або близькі до неї (В. Хара, О. Стоян). Теперішній голова ФПУ Григорій Осовий також неодноразово звинувачувався у лобюванні великого бізнесу. Показовим є те, що висвітленням діяльності ФПУ, зокрема представленням сюжетів про хід інформаційних пікетів Федерації профспілок України біля Парламенту і Уряду в жовтні 2016 р. та інтерв'ю Голови ФПУ Григорія Осовго опікуються такі телеканали, як «ІНТЕР», NewsOne та «112-й».

Г. Осовий наголошує, що, на відміну від інших профспілок, Федерація тричі за історію незалежності України була в конфлікті з Кабінетом Міністрів, у тому числі і через періодичні підвищення ціни на газ. Але в цій ситуації відбувається фактичне прикритіє лобіювання інтересів олігархів, яким вигідно тримати низькі ціни на газ для збільшення своїх прибутків.

Після розпаду Радянського Союзу Федерація профспілок України стала власником великої кількості майна. Так, в Україні залишилося 327 санаторіїв та профілакторіїв на суму 3,5-4 млрд дол. На сьогодні їх є 127 (на 200 мільйонів доларів) [2]. Така активна «фінансова діяльність» профспілок не сприяє зміцненню їхнього авторитету, а отже, під час ухвалення найбільш резонансних законопроектів до їхнього слова практично не дослухаються, а профспілки, в свою чергу, не здатні створити їм конструктивний опір.

Найбільша та найвпливовіша незалежна профспілкова організація, що виникла на протигагу офіційним профспілкам, це – Конфедерація вільних профспілок України. Проте і в її діях прослідковується конкретна політична складова. Голова КВПУ Михайло Волинець тричі обирався до Верховної Ради України від БЮТу.

Заступник голови фракції «Батьківщина» Сергій Соболев заявив, що Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» буде повністю підтримувати виступи профспілок, які плануються в регіонах протягом осені 2016 р. «Те, що зараз відбувається з профспілковим рухом, те, що зараз відбувається з аграрним рухом, далі що буде відбуватися, як тільки почнеться опалювальний сезон, з мільйонами наших громадян, які на собі відчують, що таке реформи без фактичних реформ – ось це все разом забезпечує той стан напруги, який зараз є», – пояснив Соболев [3]. Колега Соболева по фракції Сергій Євтушок також наголосив, що профспілкові виступи будуть і далі проходити по всій країні. На його думку, уряд, незважаючи на невдоволення населення, і далі вживає заходів, які призведуть до масових протестів.

При цьому голова КВПУ М. Волинець стверджує, що протести профспілок поки не пов'язані з жодною політичною силою. Однак

він зазначив, що люди доведені до відчаю і «хто покличе, за тим і підуть». Глава КВПУ також додав, що сьогодні в ряді регіонів спостерігається зростання протестних настроїв. Зокрема, за його словами, наростає невдоволення населення в прифронтовій зоні, де не працює жодне підприємство. Також є ознаки того, що люди готові протестувати і на Заході України, зокрема, на Волині люди хочуть перекрити всі прикордонні переходи з Польщею. М. Волинець також нагадав, що зусилля профспілок та організовані ними акції цілком здатні вплинути на дострокову зміну влади. «Давайте згадаємо 1993 рік, коли незалежні профспілки почали страйк, пікетування Верховної Ради і Адміністрації Президента. Чим завершилося? Достроковими парламентськими і президентськими виборами. Кравчук тоді програв», – сказав голова Конфедерації вільних профспілок України [4].

Серед аналітиків існує переконання, що дії і ФПУ і КВПУ цілком корелюються з бажанням конкретних партій (в даному разі «Опозиційного блоку» та Блоку Юлії Тимошенко) оголосити в Україні дочасні парламентські, а потім і президентські вибори. Проте ставка цих партій на «тарифний», а фактично – профспілковий майдан не зіграє. По-перше, негативна реакція населення на підвищення тарифів буде гаситися субсидіями. У січні – червні 2016 року було призначено субсидії: для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг – 3093,7 тис. домогосподарств на суму 2479,1 млн грн; готівкою на відшкодування витрат для придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива – 348,5 тис. домогосподарств на суму 612,2 млн грн [5].

По-друге, виключно економічні вимоги ніколи не приводили в Україні до якихось глобальних наслідків. Як зазначив директор соціологічної служби Центру Разумкова Андрій Биченко, «масові акції протесту проти підвищення тарифів будуть. Але якщо вони залишатимуться акціями проти тарифів або за підвищення зарплати, то єдиним їхнім результатом стане лише посилення нервозності у суспільстві» [6].

Наочно демонструють вплив профспілкових організацій на населення результати соціологічних опитувань, проведених Центром Разумкова в різні роки [7]:

Динаміка довіри до профспілок 2006–2013 рр. та 2016 р.*

Рік	Зовсім не довіряю	Скоріше не довіряю	Скоріше довіряю	Повністю довіряю	Важко відповісти
2016	26,6	31,1	19,5	2,7	20,2
2013 березень	20,8	25,7	24,9	5,9	22,8
2012 вересень	23,6	22,3	25,4	5,9	22,9
2011 квітень	17,5	29,7	27,3	6,3	19,3
2009 березень	31,2	32	17,6	2,6	16,6
2009 жовтень	21,5	28,1	27,7	5,1	17,6
2008 грудень	5,3	27,1	24	2,5	20,9
березень	14,3	29,4	26,9	5,8	23,5
2007 березень	23,3	29,5	20,2	4,4	22,6
2006 вересень	24,2	27,6	21,6	5,1	21,6
2005 жовтень	24,4	25	21,9	4,5	24,2

*Таблицю укладено за: Чи довіряєте Ви профспілкам? (динаміка, 2000–2013): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=84; Оцінка громадянами ситуації в країні, ставлення до суспільних інститутів, електоральні орієнтації. Результати соціологічного дослідження : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://razumkov.org.ua/upload/1463122497_file.pdf

Середня частка тих, хто не визначився («Важко відповісти») становить 21,1 % громадян. Наприклад, у 2016 р. більший показник мала лише новостворена патрульна служба (23,2 %). Тобто, незважаючи на те, що майже кожен громадянин від початку трудової діяльності є членом профспілкової організації, а саме –об'єднання робітників в Україні має понад півторасотрічну історію, українці мають доволі нечітке уявлення щодо органу, покликаного захищати їхні права.

Привертають увагу дані за 2008 та 2009 рр. Економічна криза в цей період негативно вплинула на стан соціально-трудових відносин у колективах підприємств, і кількість акцій соціального протесту суттєво зросла. Наприклад, 17 жовтня 2009 р. Федерація профспілок України провела в Києві Всеукраїнську акцію протесту проти бідності в Україні з нагоди Міжнародного дня боротьби з бідністю. Кількість учасників акції протесту – близько 3,5 тис. чоловік. Гасла мітингуючих: «Кожному – робоче місце!», «За

роботу – гідну зарплату!», «Скажемо бідності – Ні!», «Ветеранам – гідну пенсію!»

Як видно з таблиці, відсоток повної довіри до профспілок в жовтні 2009 р. зріс вдвічі, порівняно з березнем того ж року (5,1 % проти 2,6 %). Тобто, громадяни звертають увагу на профспілки лише в разі проведення ними гучних масових акцій.

Ставлення громадян до професійних спілок формується не лише об'єктивними факторами, зумовленими загальноосвітними тенденціями, але і суто внутрішньоукраїнськими проблемами. Так, Центр Разумкова у 2013 році провів опитування «Якою мірою поширена корупція в кожній з наведених сфер?». Думки респондентів щодо профспілок розподілилися таким чином: усе охоплено корупцією – 18,7 %, корупція досить поширена – 26,5 %, трапляються окремі випадки корупції – 18,4 %, корупції практично немає – 9,7 %, важко відповісти – 26,8 % [8].

Інший важливий фактор – тіннізація економіки. Державна служба статистики України останніми роками визначає обсяги тіншової економіки у середньому від 15 % до 18 % ВВП. На думку міністра економіки Олександра Данилюка, рівень тіншової економіки в Україні становить близько 30%. Проте і ці дані значно відрізняються від даних науковців та міжнародних організацій. Директор економічних програм Центру Разумкова Василь Юрчишин зазначає: «Я думаю, що 30% – це такий рівень, до якого Україна, можливо, підійде, якщо у нас хоч якийсь час протримається більш-менш стабільна ситуація. Я думаю, що зараз офіційна тіншова економіка десь на рівні 50 на 50» [9]. Відповідно до досліджень Ю. Харазішвілі, проведених з використанням функцій сукупного попиту й пропозиції, рівень тіннізації економіки України коливається у діапазоні від 30 % до 40 % ВВП. Відповідно до розрахунків австрійського економіста Ф. Шнайдера рівень тіншової економіки в Україні становить 52,8% від офіційного ВВП. Саме цей показник широко використовується у міжнародних порівняннях [10].

За оцінками Міжнародної організації праці (МОП) рівень тіншової зайнятості в Україні становить близько 9%. За даними Інституту економіки і прогнозування у 2012 р. частка працюючих в тіні становить 16,61% від усіх працюючих. За оцінками Конфедерації роботодавців України «в тіні» працюють близько 5–7 млн українців. За січень–жовтень 2013 року співробітники Міністерства доходів і зборів України

виявили понад 80 тис. найманих працівників, які працювали без укладання трудових угод з працедавцями.

Разом з тим, специфікою тінізації ринку праці в Україні є наявність комбінованих форм оплати праці, які передбачають часткову виплату заробітної плати «у конвертах». За підрахунками профспілок, обсяг тіншової зарплати в Україні становить орієнтовано 200 млрд грн, а за оцінками податківців – 170 млрд грн щорічно [10].

Залучення найманих працівників у сферу тіншової економіки ускладнює захист їх соціально-економічних прав, унеможлиблює розв'язання соціальних проблем у майбутньому. До того ж, тіншова економіка призводить до такого явища, як «легальне ухилення від сплати соціальних внесків» [10], що завдає шкоди як економіці України в цілому, так у подальшому і безпосередньо найманим працівникам. Детінізація економіки може позитивно вплинути на збільшення і зміцнення профспілкових рядів, а це, в свою чергу, дозволить профспілкам захищати трудові права більш широкого кола людей, поліпшити якість їх захисту, рівень їхніх соціальних гарантій.

На суто суб'єктивний фактор, що впливає на невисоку популярність профспілок серед українських громадян, вказує О. Тупиця: «Етноментальний вимір політичної ідентифікації українського населення також певним чином детермінує перспективи політичного впливу профспілок та підвищення їх статусу в політичній системі. Тяжіння українців до родинних кланових зв'язків та територіальної колективної ідентичності істотно стримує солідарність та підтримку профспілок з боку широких верств трудящих» [1, с. 266].

Тобто, наразі йдеться про сталу тенденцію до зменшення кількості первинних профспілкових організацій та профспілкового членства.

Ситуація зі скороченням чисельності профспілок характерна не лише для України. Відігравши чималу і визначальну роль у розвитку цивілізованого ринку робочої сили, профспілки в розвинених країнах світу в міру становлення соціальної економіки поступово втрачають свою визначну роль. Життя довело, що чим багатша країна, чим вищого рівня добробуту вона досягла, тим спокійніші в ній відносини

на ринку праці, тим менш гострою стає боротьба праці й капіталу, не такими частими й коротшими страйки.

Так, за даними Організації економічного співробітництва та розвитку кількість членів профспілок від загальної кількості найманих працівників у різних країнах становить [11]:

Показники кількості членів профспілок у різних країнах світу*

Країна	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Австрія	34,9	33,9	31,6	30,5	29,7	29,4	29,0	28,4	28,0	27,8	-
Велика Британія	29,0	28,6	28,2	28,1	27,3	27,3	26,6	25,8	26,0	25,8	25,1
Естонія	11,0	9,7	8,4	7,6	6,2	7,6	8,2	7,0	6,1	5,7	-
Німеччина	22,2	21,7	20,7	19,9	19,1	18,9	18,6	18,5	18,3	18,1	-
Польща	19,0	18,1	16,3	15,6	15,1	14,6	14,6	13,6	12,7	-	-
Словаччина	23,6	22,8	20,6	18,8	17,2	16,0	15,2	14,1	13,6	13,3	-
США	12,0	12,0	11,5	11,6	11,9	11,8	11,4	11,3	10,8	10,8	10,7
Угорщина	17,9	17,5	16,1	15,1	14,6	13,9	12,9	11,8	10,7	10,5	-
Франція	7,7	7,7	7,6	7,5	7,6	7,7	7,7	7,7	7,7	7,7	-
Чехія	21,0	19,7	18,7	17,9	17,4	17,2	16,6	15,8	14,3	12,7	-
Швеція	78,1	76,5	75,1	70,8	68,3	68,4	68,2	67,5	67,5	67,7	67,3

*Таблицю укладено за: Organisation for Economic Co-operation and Development. Trade Union Density [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=UN_DEN

Як видно з таблиці, майже всі представлені країни, незважаючи на тип трудових відносин у кожній, мають стійку тенденцію до зниження кількості членів профспілок. Навіть у Франції – країні з найбільш усталеними профспілковими традиціями – спостерігається фактичний спад активності. Причина такої кризи – в зміні традиційної структури економіки, що викликана динамічним розвитком галузі ІТ та переходом до нової постіндустріальної моделі розвитку. В таких умовах змінюється і статус працюючого персоналу, який вже не є традиційним. До речі, в деяких країнах, таких як

Об'єднані Арабські Емірати і Саудівська Аравія, взагалі відсутні профспілкові організації.

Незважаючи на суттєві проблеми та важливі завдання, які стоять перед професійними спілками в Україні, на міжнародній арені вони мають досить презентабельний вигляд не лише кількісно, але і якісно.

У 2010 р. Freedom House опублікував доповідь «Ситуація з правами робітників у світі: свобода праці у недружньому оточенні», в якій було викладено класифікацію країн у сфері дотримання прав найманих працівників, за якою держави визначались як «вільні», «переважно вільні», «частково вільні», «репресивні» та «дуже репресивні».

Відповідно до цієї класифікації, серед 12 пострадянських країн, не враховуючи країн Балтії, лише Україна отримала достатньо високий бал як «переважно вільна» країна, в той час, коли інші визнано «репресивними» або «дуже репресивними» [12].

Країни колишнього Радянського Союзу і Центральної та Східної Європи*

Дуже репресивні	Репресивні	Частково вільні	Переважаючо вільні	Вільні
Білорусь	Азербайджан	Албанія	Болгарія	Хорватія
Туркменістан	Казахстан	Вірменія	Литва	Чехія
Узбекистан	Таджикистан	Боснія і Герцеговина	Чорногорія	Естонія
		Грузія	Румунія	Угорщина
		Косово	Сербія	Латвія
		Киргизстан	Україна	Польща
		Македонія		Словаччина
		Молдова		Словенія
		Росія		

* Таблицю укладено за: The Global State of Workers' Rights: Free Labor In a Hostile World [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/Guest/Documents/WorkerRightsFULLBooklet-FINAL%202009.pdf

У цілому, з 14 країн світу, які за критерієм дотримання прав працівників визнано «дуже репресивними», три пострадянські

держави – Білорусь, Туркменістан та Узбекистан; чотири азійські – Бірма, Лаос, Північна Корея, В'єтнам; три близькосхідних – Лівія, Саудівська Аравія і Сирія; три країни Магрибу – Екваторіальна Гвінея, Еритрея і Судан; і одна країна західної півкулі – Куба. До «репресивних» держав віднесено Китай, Єгипет, Іран, Таджикистан, Казахстан, Азербайджан, Сінгапур, Венесуела та Зімбабве. За регіональною ознакою найгірший результат у країнах Близького Сходу, також погані показники в Азії в цілому. На противагу їм, серед країн європейського континенту, які не входили до соціалістичного блоку, тільки одна держава – Туреччина не змогла потрапити до переліку «вільних».

Таким чином, на тлі світового процесу рецесії профспілкового руху українські організації, які ще остаточно не відійшли від свого радянського минулого, мають подвійне завдання. Не лише утримати існуючі позиції, але й вперше стати справжніми представниками і захисниками найманих працівників.

До того ж, в Україні з'являються перші паростки незалежних профспілкових рухів, які не мають негативного радянського досвіду. Ці новітні профспілкові рухи обирають інші цілі та інші способи впливу. До таких, насамперед, належать галузеві та студентські профспілки.

Але поки що ці новостворені рухи є нечисленними, а старі профспілки залишають Україну на узбіччі справжнього робітничого руху. Лише коли профспілки позбавляться політичної та фінансової залежності і почнуть по-справжньому опікуватися проблемами найманих працівників, вони зможуть на рівних виступати поряд з європейським профспілковим рухом, а не лише обмінюватися досвідом з аналогічними застарілими організаціями пострадянського простору.

1. Тупиця О. Л. Профспілки в політичній системі сучасного суспільства: виміри функціонування : монографія /О.Л. Тупиця. – Д.: Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2008. – 352 с.

2. Профспілки і профспілкові олігархи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/politics/403936-profspilki-i-profspilkovi-oligarhi.html>

3. Сергій Соболев: страйк профспілок – реакція на руйнівну політику влади [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nk.org.ua/politika/sergiy-sobolev-strayk-profspilok-reaktsiya-na-ruynivnu-politiku-vladi-video-73531>

4. Детінізація української економіки вимагає прозорих і зрозумілих правил гри [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/expert.php?news_id=6203].

5. Державна служба зайнятості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dcz.gov.ua/control/uk/statdatacatalog/list/category?cat_id=30543

6. Протести виключно з економічних причин в Україні ніколи не були успішними //Дзеркало тижня. – 2016. – 19 липня.

7. Чи довіряєте Ви профспілкам? (динаміка, 2000–2013) [Електронний ресурс].– Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=84; Оцінка громадянами ситуації в країні, ставлення до суспільних інститутів, електоральні орієнтації. Результати соціологічного дослідження: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://razumkov.org.ua/upload/1463122497_file.pdf]

8. Якою мірою поширена корупція в кожній з наведених сфер? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=903].

9. Детінізація української економіки вимагає прозорих і зрозумілих правил гри [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/expert.php?news_id=6203].

10. Тіньова економіка в Україні: причини та шляхи подолання [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://icps.com.ua/assets/uploads/files/t_novaeconom_kaukra_ni.pdf].

11. Organisation for EconomicCo-operation and Development.Trade Union Density [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=UN_DEN]:

12. The Global State of Workers’ Rights: Free Labor In a Hostile World [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <file:///C:/Users/Guest/Documents/WorkerRightsFULLBooklet-FINAL%202009.pdf>.